

Jan Palach i "Žive baklje" kao protest protiv sovjetske okupacije Čehoslovačke

Milinković, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:489375>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-09**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju
Ak god. 2018./2019.

**Jan Palach i „žive baklje“ kao protest protiv sovjetske okupacije
Čehoslovačke**

Mateja Milinković

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Kruno Kardov

Komentorica: doc. dr. sc. Suzana Kos

Zagreb, veljača 2019.

Sadržaj

Uvod	3
Praško proljeće i invazija	5
Samozapaljenje	7
Kolektivna akcija	11
Simbolični resursi kolektivne akcije – političke komemoracije	12
Jan Palach	15
Pismo Jana Palacha i analiza pisma	16
Reakcija na čin Jana Palacha	17
Žive baklje	21
Jan Zajíc – živa baklja broj 2.....	21
Tekst pisma Jana Zajíca:	22
Evžen Plocek i Josef Hlavatý	22
Samozapaljenja u ostatku Istočnog bloka	23
Jačanje normalizacije	26
Palachov tjedan i Baršunasta revolucija.....	28
Uspomena na Jana Palacha – prijevod originalnog teksta.....	29
Baršunasta revolucija	31
Zaključak	33
Literatura.....	35
Internetski izvori:	36

Uvod

U ovom radu dajem pregled događaja od Praškog proljeća do Baršunaste revolucije koji se tiču Jana Palacha, njegovog čina, reakciju medija, političara i javnosti na njegov čin, druge žive baklje diljem Istočnog bloka, s naglaskom na protestna samozapaljenja protiv sovjetske okupacije Čehoslovačke. Prilikom analize navedenih događaja i njihove povezanosti oslanjam se na teorijski okvir Michaela Biggsa, sociologa koji se bavi proučavanjem samozapaljenja i razlika istog u odnosu na druge oblike protestnih samoubojstava, nadalje Nicole Tausch, koja se sa stajališta socijalne psihologije bavi istraživanjem konflikata i odnosa unutar društvenih grupa, Craiga Jenkinsa, sociologa koji se bavi proučavanjem društvenih pokreta i utjecajem istih na promjene u društvu i politiku, sociologa Stevena Pfaffa i Goubina Yanga, koji se bave političkim komemoracijama 1989. i brojnih drugih autora i teorija. Ovim radom želim istaknuti značaj simboličkog kapitala kod formiranja nacionalnog identiteta i zajedništva, posebice prilikom borbe protiv okupacije neke zemlje i također prikazati značaj političkih komemoracija za društvene pokrete.

Okupacija Čehoslovačke od strane vojske Istočnog bloka iz pet zemalja Varšavskog pakta sa sobom donosi zaustavljanje reformi koje je pokrenulo Praško proljeće. Otad Sovjeti imaju odlučujući utjecaj na politiku Komunističke partije Čehoslovačke, delegiraju obnašatelje svih važnijih državnih i partijskih funkcija, a nakon čistke unutar rukovoditeljskih redova kreće čistka cijelog društva. Brojne oružane snage su „privremeno“ smještene na teritoriju Čehoslovačke, a Brežnjev prijeti novom uporabom sile ako ne dođe do potpunog prihvaćanja sovjetskih direktiva.

Samozapaljenje u zapadnjačku kulturu ulazi Vijetnamskim ratom. Za vrijeme Vijetnamskog rata, točnije 1963. se na televiziji diljem Amerike počinju prikazivati budistički redovnici i njihov ritual. Otad samozapaljenje ulazi u protestne metode zapadnjačkog svijeta te se sve češće koristi za postizanje raznoraznih ciljeva. Michael Biggs navodi da se od 1963. više stotina, a možda čak nekoliko tisuća ljudi zapalilo kao oblik protesta. Prvotna istraživanja samozapaljenja uglavnom su zaključivala da iza samozapaljenja stoje isključivo psihološki poremećaji. Novije studije pokazuju da ti zaključci ipak nisu empirijski poduprijeti, te pokazuju da osobe koje su se odlučile na protest samozapaljenjem imaju jaka i nekompromitirana uvjerenja, jak osjećaj suosjećanja prema potlačenima te posjeduju osjećaj moralne hitnosti za djelovanje.

Cilj ovog rada je i ukazati na naoko vjerski princip koji stoji iza modernih protestnih samoubojstava. Naime, do njih dolazi u situacijama kad druge metode zakažu, a prosvjednici koji se odluče za samozapaljenje žrtvuju svoj život u zamjenu za nešto što drugačije ne mogu dobiti. Upravo se u znak protesta protiv okupacije svoje države i uvjeta života koje je donijela njegovom narodu 16. siječnja 1969. na Václavskom trgu u Pragu zapalio dvadesetjednogodišnji student Jan Palach. Javnost je taj čin duboko potresao, a val demonstracija koji je uslijedio diljem zemlje ukazuje na to da je taj čin oživio vjeru u smislenost građanske organiziranosti.

Praško proljeće i invazija

Kolektivizirana poljoprivreda, odnosno iscrpno pomaganje drugim zemljama Istočnog bloka u njihovoj oskudici 1968. u Čehoslovačkoj dovodi do slabljenja ekonomije i standarda života. (Rada, 2014:655) Krajem lipnja se pojavljuju prvi iskazi neslaganja s reformom socijalizma, a u poduzećima se počinju osnivati radnička vijeća. Pažnju medija sve više zaokupljaju članci koji otkrivaju zločine Komunističke partije i štetu za čehoslovački narod. (Rada, 2014:657)

Na čehoslovačkim predsjedničkim izborima 1968. vodila se relativno javna i otvorena rasprava o kandidatima i podršci koju imaju. Dubček, koji je tada bio prvi sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije Čehoslovačke, na kraju je izabrao kandidata koji je među Čehoslovacima bio najnepopularniji, Ludvíka Svobodu, junaka Drugog svjetskog rata i preferirani izbor Sovjeta. Studentske demonstracije nakon izbora trajale su satima, a javnost je otprije bila zgrožena događajima u susjednoj Poljskoj, gdje su „...studente premlaćivali jer su tražili slobodu govora.“ (Kurlansky, 2007:289) Dubček zatim studentskim prosvjednicima jamči da neće biti povratka na staro govoreći im da su oni sami to jamstvo, te tako otvara put demokratizacije, kojeg kasnije podržava usprkos tome što moskovska *Pravda* piše o „buržoaskim elementima koji potkopavaju socijalizam ... i o protusovjetskoj propagandi na čehoslovačkoj televiziji.“ (Kurlansky, 2007:291) Uslijed novih sloboda u Čehoslovačkoj bile su vidljive promjene i na kulturnom planu, moda, glazba i film sve su više nalikovali na zapadnjačku kulturu, a sve manje na sovjetsku te su se počele izvoditi i dotad zabranjene predstave. (Kurlansky, 2007:294) Jedna od sloboda koju je donijelo Praško proljeće bilo je ograničavanje cenzure. Razna novinska izdanja i časopisi odjednom su imali veliku slobodu izbora tema, a dopuštena je i kritika politike. Osnivanje društava koji se bave organizacijom slobodnog vremena dopušteno je bez prethodne kontrole Komunističke partije, a kao posljedica toga počinje i organizirana oporbena politička aktivnost. (Kuttelwascher, 2011:41)

Sovjeti u to doba također počinju popravljati odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama, primjerice u srpnju je dogovorena uspostava prve izravne zračne linije između dviju država. Ipak, u svjetlu novih promjena i sloboda, Sovjeti ne mogu dopustiti da Čehoslovačka iziđe iz njihove orbite jer bi to povelu druge države istim putem i izazvalo bi velike probleme za Sovjetski savez. Diplomatskim putem pokušavaju uvjeriti Dubčeka da taj problem treba ozbiljno shvatiti i usporiti s reformama i slobodama, ali on ostaje uvjeren da situacija neće eskalirati te da se nesporazum neće rješavati vojnim putem. Sovjeti mu

naređuju da dođe u Moskvu razgovarati o „obrani socijalizma“ i čehoslovačkom programu, a on poziv odbija. (Kurlansky, 2007:298) U lipnju tisuće sovjetskih vojnika ulaze u Čehoslovačku radi „manevara“ i ostaju nakon isteka istih pod raznim izlikama. Čehoslovačka je vlada zatražila odlazak sovjetske vojske, a Sovjeti odgovaraju ponovnim zahtjevom za sastanak s Dubčekom. Dubček odlazi i vraća se s porukom da invazije neće biti ako Čehoslovaci pripaze s provokacijama i primire se. Dan nakon toga sovjetska vojska napušta zemlju. (Kurlansky, 2007:300)

Vojske Istočnog bloka iz pet zemalja Varšavskog pakta 20. kolovoza 1968. ulaze u Čehoslovačku preko dvadeset točaka na granici. Velika većina vojske je sovjetska, a ostale zemlje sudjeluju simboličnim snagama. Čehoslovaci nisu pružili nikakav vojni otpor. Dubček i njegova vlada odlučili su protiv vojnog otpora i protiv odstupanja s funkcija, procjenjujući da je to najbolja taktika. (Kurlansky, 2007:352) Sovjetskoj službenog verziji koja kaže da su došli pomoći Čehoslovačkoj nitko nije povjerovao zbog snimki okupacije koje su procurile do inozemnih medija, a Tito, rumunjski vođa Ceaușescu, talijanska, francuska te japanska Komunistička partija, francuski predsjednik De Gaulle te britanski premijer Harold Wilson odmah su otvoreno osudili invaziju, nakon čega su uslijedile demonstracije na ulicama Beograda, Bukurešta i Tokija. (Kurlansky, 2007:359 - 361) Uslijedila je i osuda Ujedinjenih naroda, no službene su sankcije Sovjeti blokirali vetom. (Kurlansky, 2007:362) Čehoslovačko se vodstvo, nakon puna četiri dana prisilnih pregovora na sovjetskom teritoriju, vratilo u Prag s potpisanim dokumentom koji je zapravo značio povratak nekadašnje diktature, a već u rujnu počinje provođenje nametnute cenzure medija. (Kurlansky, 2007:367)

Otad Sovjeti imaju odlučujući utjecaj na politiku Komunističke partije Čehoslovačke, delegiraju obnašatelje svih važnijih državnih i partijskih funkcija, a brojne oružane snage su „privremeno“ smještene na teritoriju Čehoslovačke. Nakon čistke unutar rukovoditeljskih redova kreće čistka cijelog društva. (Rada, 2014:661) Zaustavljene su sve reforme u području ekonomije i politike, a emigracija je poprimila poražavajuće razmjere. U Kijevu je u prosincu na zasjedanju Komunističke partije došlo do oštre konfrontacije, a Brežnjev je prijetio novom uporabom sile ako ne dođe do potpunog prihvaćanja sovjetskih direktiva. (Rada, 2014:663)

Samozapaljenje

„Nemojte da moja smrt bude uzalud“ - Chun Tae-il

Samozapaljenje je metoda protesta koja vuče korijene iz istočnih kultura, a Benn navodi da je dobar primjer za sinizaciju, odnosno proces preuzimanja kineske kulture i običaja od strane drugih naroda. (Benn, 2007:12) Pojam samozapaljenja duboko je ukorijenjen u budizmu upravo zbog svoje simboličke transformacije i prelaska u drugi oblik, odnosno napuštanja tijela i oslobođenja od sadašnje forme. Vatra se tradicionalno povezuje sa snagom i čistoćom, a budistički su redovnici ovaj čin smatrali nesebičnim i punim potencijala promijeniti društvo kao cjelinu. (Benn, 2007:24)

Iako možemo vidjeti simboliku koja stoji iza tog čina, točan postanak samozapaljenja je nemoguće odrediti. Vrlo je duboko ukorijenjeno u budizam, a proučavanjem raznih materijala i autora koji su se bavili određivanjem točnog porijekla samozapaljenja, dolazi se do točke gdje se čini kao da je samozapaljenje oduvijek dio te kulture, rasprostranjeno među muškarcima i ženama, često i temeljito dokumentirano i opisano. (Benn, 2007:52)

Samozapaljenje u zapadnjačku kulturu ulazi Vijetnamskim ratom. Za vrijeme Vijetnamskog rata, točnije 1963. se na televiziji diljem Amerike počinju prikazivati budistički redovnici i njihov ritual. Slika redovnika kako sjedi u padmasani (pozi lotosa) i gori vrlo je moćna i šokantna, a dotad teško zamisliva zapadnjačkoj javnosti. Otad samozapaljenje ulazi u protestne metode zapadnjačkog svijeta te se sve češće koristi za postizanje raznoraznih ciljeva. Vjerojatno najpoznatiji slučaj protesta tog tipa je upravo Jan Palach. (Andriolo, 2006:106)

Biggs navodi da se od 1963. više stotina, a možda čak nekoliko tisuća ljudi zapalilo kao oblik protesta, uključujući vijetnamske budiste, južnokorejske ljevičare, indijske studente, kineske pristaše Falun Gongu i kurdske nacionaliste u zapadnoj Europi. Samozapaljenje je specifičan način samoubilačkih „napada“ jer za objašnjenje istog moramo uroniti u dublje razmišljanje. Za razliku od drugih metoda, ne nanosi nikakvu materijalnu štetu i ne cilja nanijeti zlo drugim ljudima. Štrajk glađu, iako je naoko sličan, ipak ne predstavlja tako neposrednu opasnost po život štrajkaša. Druge metode žrtvovanja, naprimjer u religijske svrhe, mogu biti puno bezbolnije od samozapaljenja. Biggs navodi da postoje dva preduvjeta koja su ponovno proširila samozapaljenje kao metodu protesta. Prvi je uspon i jačanje masovnih medija. Masovni mediji mogu prenijeti vijest geografski puno dalje i većem broju ljudi od samo onih koji se nađu na licu mjesta. Drugi je postupno okončavanje državnih

javnih smaknuća, zbog kojih samozapaljenje dodatno dobiva na dramatičnosti i šokantnosti. (Biggs, 2008:23)

Samozapaljenje kao metoda protesta koja prodire iz kulture u kulturu, a nije samo individualni čin, vuče korijene iz 1963. kad se budistički redovnik Thich Quang Duc zapalio u Saigonu. Svoj je čin opisao kao doprinos borbi protiv katoličke diktature, koju su podržavale Sjedinjene Američke Države. Iako je ova metoda bila uvriježena u Mahajana budizmu, ovaj je slučaj bio specifičan po tom što je izveden tako da maksimalno iskoristi medijsku pažnju te je tako i uspio pokrenuti val demonstracija i daljnja samozapaljenja. (Biggs, 2008:23)

Ovu su taktiku preuzeli i južnoindijski Tamil koji se nisu slagali s uvođenjem hindskog jezika kao službenog te Jan Palach i val Čehoslovaka kao protest protiv sovjetske okupacije. Biggs navodi da se do 1969. više od 80 ljudi u preko 15 država zapalilo u znak protesta. Svi ti slučajevi vuku korijene upravo iz čina Thicka Quanga Duca, direktno ili posredno. (Biggs, 2008:23)

Kim navodi da je samo u Južnoj Koreji od 1970. do 2004. godine bilo 107 slučajeva protestnog samoubojstva. Biggs navodi da je od 1963. (kad je zabilježen prvi slučaj) do 2002. u 36 zemalja bilo 533 slučajeva samozapaljenja, od toga tri četvrtine u Indiji, Vijetnamu i Južnoj Koreji. Zašto se ljudi uopće odlučuju za ovaj vrlo ekstreman oblik protesta i što točno žele postići samozapaljenjem? Usprkos pitanjima koja se nameću, nije bilo puno istraživanja ove metode protesta. Postojeća su se istraživanja više usmjeravala na aspekt samoubojstva i njegovu psihološku stranu nego aspekt protesta i kolektivne posljedice i ciljeve samozapaljenja. (Kim, 2008:545)

Psiholog Petr Břichcín kaže da je glavni poticaj za samozapaljenje određena forma sveopće depresije. Sociolog i filozof Karel Dolejší, aktualni redaktor portala *Britské listy* nadovezuje se na Břichcínov tok misli te Palachov slučaj sukladno objašnjava Durkheimovim tumačenjem anomičnog samoubojstva. (Břichcín prema Gerátová, 2013.:30) Povjesničarka Zapadnočehskog sveučilišta Tereza Gerátová navodi: „Naprotiv, radilo se o beznadnom apelu na društvo kao nositelja smisla, kojeg je htio obnoviti i pod cijenu vlastitog života.“ (Gerátová, 2013.:34., s češkog prevela autorica)

U svojoj studiji o samoubojstvu Durkheim zaključuje: „I stoga ako industrijska ili financijska kriza povećava broj samoubojstava, to nije zbog siromaštva, jer kriza prosperiteta ima iste rezultate. To je zbog toga što su krize, odnosno poremećaji kolektivnog reda. Svaki poremećaj ravnoteže, iako se njime postiže veći komfor i povećanje u generalnoj životnosti, poticaj je na dobrovoljnu smrt. Kad god u društvenom redu dođe do ozbiljnih uravnoteženja,

bilo zbog iznenadnog rasta ili neočekivane katastrofe, ljudi su skloni samouništenju.“ (Durkheim, 1951.:246, s engleskog prevela autorica)

Sociolog Hyojoung Kim (2008) daje iscrpan pregled različitih istraživačkih pristupa. Tako, Scully i Hutcherson u istraživanju iz 1983. primjerice pripisuju ovu metodu psihološkim poremećajima. Ashton u istraživanju iz 1980. promatra samozapaljenje kao sredstvo kojim se namjerava doći do posmrtno slave. Crosby se u istraživanju iz 1991. bavi definiranjem tipova ličnosti koji bi mogli biti skloniji samozapaljenju, ponovno se fokusirajući na psihološku i individualnu stranu. Park 1994. navodi da psihopatologija samoubojstva naglašava iracionalne elemente pojedinčeve ličnosti te tako argumentira da samoubojstvo samozapaljenjem mora proizlaziti iz depresije. Ipak, novije studije pokazuju da tumačenja fokusirana isključivo na psihološku stranu ovog čina, tvrdeći da iza samozapaljenja stoje isključivo psihološki poremećaji, nisu empirijski poduprijeti. Singh i suradnici su 1998. ispitivanjem 22 osobe koje su preživjele samozapaljenje u Indiji pronašli samo jednu sa psihološkim poteškoćama. Biggs je 2005., nakon proučavanja 533 slučajeve samozapaljenja između 1963. i 2002., zaključio da je samozapaljenje vrlo rijetko objašnjivo psihološkim poteškoćama. Park je 1994., nakon analize oprostajnih pisama i sličnih materijala osoba koje su se odlučile na protest samozapaljenjem, zaključio da imaju jaka i nekompromitirana uvjerenja, jak osjećaj suosjećanja prema potlačenima, posjeduju osjećaj moralne hitnosti za djelovanje, te da na sebe gledaju kao na moralnu savjest države, predstavnike potlačenih te agente povijesti. Sukladno s tim, Park na samozapaljenje gleda kao čin demonstracije osobnog integriteta i iskrenu gestu posvećenosti cilju. (Kim, 2008:546) Pojedinci unutar pokreta koji se odluče na samoubojstvo obično su upravo oni najaktivniji pristaše, *organizatori*. (Kim, 2008:560)

Dakle, prepoznavanje političkog aspekta samozapaljenja ipak nije tumačenje bez presedana, ali specifični ciljevi koji se njime žele postići su ipak vrlo neistraženi. Suvremena istraživanja društvenih pokreta pokazuju da je svaki protest unutar društvenog pokreta namjeran i orijentiran prema nekom specifičnom cilju, pa se stoga nameće i pitanje što specifično prosvjednici pokušavaju postići ovim vrlo neobičnim oblikom protesta. (Kim, 2008:547)

Hyeoung Kim je, proučavajući oprostajna pisma koja su prosvjednici ostavili (sveukupno 48 do kojih je uspio doći), zaključio da ih se 92% obraća izravno drugim sudionicima protesta, odnosno da su pisma zapravo izravna poruka pristašama i potencijalnim pristašama nekog pokreta. Kod obraćanja sugrađanima i drugim pristašama pokreta, vidljiva

je tendencija okrivljavanja pasivnosti drugih za trajnost nekog opresivnog režima ili nepravde te pozivanje istih na aktivnije uključivanje i djelovanje. (Kim, 2008:559)

Protestno samoubojstvo u osnovi je razmjena – čovjek žrtvuje svoj život u zamjenu za nešto što nikako drukčije ne može dobiti. (Andriolo, 2006:107) Ovaj naoko vjerski princip primjenjiv je i na moderna protestna samoubojstva, jer do njih dolazi u situacijama kad se ništa drugo nije pokazalo učinkovitim.

Također, jedno od oružja kojim se protestni samoubojica koriste kako bi došli do svojih ciljeva i kako bi njihova smrt odjeknula što jače i dalje je i optuživanje u oprostajnim pismima. Iako u oprostajnim pismima samoubojica često vidimo oslobađanje od krivnje, primjerice roditelja ili supružnika, davanje na znanje da nitko nije mogao spriječiti tragediju, kod protestnih samoubojica nailazimo na suprotan trend: optuživanje. (Andriolo, 2006:108) Palach optužuje vladu i pasivne sugrađane koji svojim nedjelovanjem pomažu sovjetsku opresiju, optužuje ih čak i za buduće smrti (žive baklje) koje navodno slijede ako se ne aktiviraju u borbi protiv Sovjeta, cenzure i neslobode.

Ako, dakle, samozapaljenje ne nanosi ekonomsku štetu protivniku i ne uzrokuje daljnje žrtve, koji je efekt ove metode? Biggs navodi dva efekta. Prvi je da se samozapaljenjem osoba zapravo obraća slučajnim promatračima i prolaznicima koji nisu uključeni u problematiku koja stoji iza čina. Tako se može angažirati javnost koja možda nije ni svjesna neke nepravde koja se provodi u društvu. Upravo čin samoubojstva ovako bolnom i neuobičajenom metodom može govoriti o opsegu nepravde i utjecaju koji neka pojava ima na dio društva. Za drugi efekt samozapaljenja Biggs kao primjer navodi upravo Jana Palacha; pobuđivanje javnosti koja se slaže s ciljem nekog protesta, ali nije aktivno uključena u sam protest. (Biggs, 2008:25) Sam Palach govori o tome da se oko nekih tema ne može ostati neutralan, jer pasivnost je zapravo poticanje aktualnog. U svom je posljednjem pismu direktno optužio pasivne građane i aktere za daljnje smrti.

Pojam kritične mase često se pojavljuje uz pojam kolektivne akcije. Neke studije pokazuju i postojanje *organizatora*, mobilizirajućih agenata koji na razne načine uspješno nagovaraju druge da se pridruže njihovom cilju. Marwell i Oliver razrađuju teoriju u kojoj govore da je uspješnost akcije i protesta zapravo djelo nekoliko vrlo aktivnih i domišljatih pojedinaca, a ne velikog broja prosječno aktivnih aktera. (Marwell, Oliver, 1993:1)

Marwell i Oliver također navode da su neki od općeprihvaćenih prediktora uspješnosti grupe i njezinih ciljeva veličina grupe, stopa rasta grupe te resursi koje posjeduju. Stoga, veće grupe i grupe koje brže rastu samim time i privlače više članova jer se čine uspješnijima, a

manje grupe i grupe koje stagniraju time će i gubiti članove jer se čine slabijima i manje vjerojatnijima za uspješnu akciju. (Marwell, Oliver, 1993:10)

Michelsen navodi da samozapaljenje simbolički potpomaže ponovno uspostavljanje suvereniteta ugnjetavanog naroda države pod represijom. (Michelsen, 2015:84) Državna politika ima sličnosti s religijskom strukturom, naprimjer veličanje domoljublja, žrtve, građenje državnih spomenika koji podsjećaju na hramove, spomenike i veličanje bogova. Korijeni suverenosti države vrlo su slični svetim idealima i zbog veličanja osobnog žrtvovanja. (Michelsen, 2015:85) Samozapaljenje se također često promatra kao direktan izraz iskustva patnje, izražava snagu nekog osjećaja i stava u svoj svojoj punini, a njegova konačnost vrlo snažno usmjerava pažnju na sustav u kojem se cijela predstava odvija. Protestne samoubojice bi se čak, kako navodi Michelsen, trebalo shvatiti kao nositelje grupnih želja, osjećaja i stavova prema nekoj strukturi. Govorimo, dakle, o socio – psihološkoj epidemiji koja nastaje kad su uvjeti života vrlo loši, a brojne druge metode protesta zakažu. (Michelsen, 2015:88) Na protestnog samoubojicu koji odabere samozapaljenje kao metodu gleda se kao na mučenika, čak i utjelovljenje nacije koja pati, on omogućuje naciji da nanovo utemelji svoj suverenitet kroz vrtlog snažnih emocija. (Michelsen, 2015:90)

Kolektivna akcija

Kolektivna akcija poprima razne oblike, od nenasilnih metoda, protesta i peticije, do nasilnijih metoda, terorizma i sabotaze. (Tausch, 2011:129) Društvene znanosti se bave proučavanjem faktora koji nagnaju ljude i grupe ljudi na sudjelovanje u kolektivnim akcijama. Koja je njihova motivacija i koja su očekivanja od kolektivne akcije? Tausch navodi da ljudi sudjeluju u kolektivnim akcijama kad svoju grupu vide kao depriviranu, odnosno u nepovoljnom položaju u odnosu na druge, a jedan od preduvjeta je i da taj nepovoljni položaj mora biti percipiran kao nepravedan i nelegitiman. Veliku ulogu također igraju i emocije, pa tako osjećaj depriviranosti grupe budi osjećaj (kolektivne) ljutnje i bijesa i želju da se nešto poduzme. Nadalje, nepovoljni položaj mora biti promjenjiv, mora postojati neki tračak nade da kolektivna akcija može uroditi plodom. (Tausch, 2011:130) Tausch također navodi da se prijelaz s nenasilnih na nasilne, odnosno ekstremnije metode protesta događa kad nenasilne ne funkcioniraju. Osjećaj bespomoćnosti i pomanjkanja kontrole u pozitivnoj su korelaciji sa spremnošću na nasilje. (Tausch, 2011:132)

Kao što navodi Jenkins, prednost velikih demonstracija i skupova je u demonstraciji brojčanosti. (Jenkins, 1983:540) Oni su u suštini demonstracija sile, pokazivanje i hvaljenje

brojnosti pristaša pokreta ili ideje. Oni su način da se suptilno pokaže koliko je ljudi strastveno oko neke ideje i prijetnja koliko ih je spremno prijeći na nasilnije metode protesta ako mirni prosvjedi ne uspiju. Veliki su skupovi obavezno pod nadzorom policije, a puno država zahtijeva prijavu većih skupova unaprijed kako bi se mogao rasporediti adekvatan broj policajaca u slučaju iznenadnog prelaska nenasilnih metoda u nasilne.

Efikasnost pojedinih metoda protesta uvelike ovisi i o drugim faktorima, kao što su institucionalni kontekst i sami ciljevi pokreta. Razne studije prije 1970. su pokazivale efikasnost mirnih prosvjeda u pritisku političkih elita i stimulaciji promjene mišljenja javnosti. Vrlo važan faktor uspješnosti pojedinog društvenog pokreta su i mediji. Medijska je pokrivenost ključna u informiranju i elita i šire javnosti, kao i u oformljavanju mišljenja o pokretu, odnosno prosvjedu. Jenkins navodi da je za pokrete tanka linija između konvencionalnosti metoda, koje su efektivnije, ali nose rizik da mediji prestanu obraćati pozornost na pokret, i neobičnih, nekonvencionalnih metoda, koje uključuju i nasilne metode, koje su šokantne te praktički osiguravaju pokrivenost medija, ali nose rizik od distanciranja pristaša i osuda vanjskih promatrača koji se ne slažu s tim metodama. Mediji u svojim izvještajima o nekom pokretu stavljaju više naglaska na aktualne događaje nego na ciljeve i uzroke nekog pokreta. Također pokazuju tendenciju veličanja pojedinaca, što u konačnici loše utječe na unutarnju strukturu nekog pokreta i donosi razdor. (Jenkins, 2011:546)

Stalno proširenje načina sudjelovanja u političkim procesima tijekom zadnjih desetljeća samo naglašava to da je politička participacija sastavni dio demokracije - „Participacija je *eliksir života* za demokraciju.“ (van Deth, 2014:349)

Simbolični resursi kolektivne akcije – političke komemoracije

Političke komemoracije i manifestacije koje se vežu uz njih pokazuju ritualna obilježja te često nalikuju religijskim manifestacijama. Ispunjavaju svrhu jačanja osjećaja pripadnosti nekom društvu uz pretpostavku da je na datume povijesne i političke važnosti za neki narod osjećaj pripadnosti nekom narodu još jači. Sličnosti političkih komemoracija i religijskih rituala su primjerice isticanje obilježja koja poprimaju status nečeg svetog i nose konotaciju sile i moći, naprimjer zastave i grbovi. Iako je primarna svrha ovakvih rituala reprodukcija aktualne strukture, očuvanje i osnaživanje trenutnog poretka, Pfaff i Yang navode da je upravo taj osjećaj pripadnosti ono što kod manifestacija političkih komemoracija ima potencijal osnažiti pokret upravo protiv aktualnog poretka. (Pfaff, Yang, 2001:541)

Dvostrani karakter rituala o kojem Pfaff i Yang pišu, dakle ima potencijal originalno namijenjenog jačanja osjećaja pripadnosti nekom narodu odnosno režimu ili upravo neočekivanog jačanja osjećaja opresije i želje za borbom protiv tog režima. (Pfaff, Yang, 2001:542)

Pfaff i Yang također navode da se kolektivna akcija u autoritarnim društvima razlikuje od kolektivne akcije u demokratskim društvima u tri aspekta. Prvo je taj da je u autoritarnim društvima, za razliku od demokratskih, većina resursa pod kontrolom države. Drugi je taj da u autoritarnim društvima država teži učiniti kolektivnu akciju eventualno usmjerenu protiv režima neisplativom raznim metodama opresije, što demokratske države ne čine. Treći je taj da vlast u demokratskim društvima tolerira nenasilnu opoziciju koja nastaje iz civilnog društva, za razliku od autoritarnih vlasti. (Pfaff, Yang, 2001:543) Navedeni aspekti imaju vrlo snažan utjecaj na formiranje društvenih pokreta, mobilizaciju građana te organizaciju protestnih akcija.

Uvjeti za stvaranje opozicije u autoritarnim režimima obilježeni su pokušajima sistematskog ometanja od strane vladajućeg režima. U autoritarnim režimima otežana je kolektivna akcija, ali Pfaff i Yang navode da ako suzbijanje kolektivne akcije nije potpuno nastaje supkultura opozicije. Uz dovoljne resurse, supkultura će naći prostor za djelovanje i pretvoriti se u protestni pokret. (Pfaff, Yang, 2001:547)

Simbolički resursi postaju još važniji u situacijama gdje su materijalni i organizacijski resursi slabo dostupni i oskudni. Političke komemoracije te manifestacije koje idu uz njih, odnosno datumi važni za neki narod i kulturu koriste se kao prilika za protest u autoritarnim i demokratskim društvima, ali u autoritarnim je važnije iskorištavanje simboličkih resursa i prigoda. (Pfaff, Yang, 2001:548)

Političke komemoracije, obljetnice događaja važnih za nacionalni identitet i manifestacije vezane uz njih predstavljaju priliku za kolektivnu akciju obogaćenu simboličnim resursima. (Pfaff, Yang, 2001:552) Palachov tjedan spada pod datume koji imaju važnost za narod, ali ne i vladajući režim, obljetnice vezane uz disidente. Pfaff i Yang navode da je kod takvih događaja važnije generirati simboličke resurse nego izvesti kolektivnu akciju. Takvi događaji prije artikuliraju set simbola i ikona koji se razlikuje od onog vladajućeg režima. (Pfaff, Yang, 2001:554)

Također, sve političke komemoracije, uključujući i disidentske obljetnice, ispunjavaju organizacijsku svrhu i kognitivnu pripremu za mobilizaciju. (Pfaff, Yang, 2001:555) Primjerice, samo izvještavanje u novinama o nekom događaju služi svrsi dizanja morala naroda i služi kao podsjetnik na heroje prošlosti. U slučaju Palachovog tjedna, o kojem ću

kasnije u radu više reći, sam Palach služi kao podsjetnik da je cilj kojeg je htio postići još uvijek unutar dosega, iako nije postignut tad kad je Palach htio, te pripadajuće manifestacije služe kao demonstracija brojnosti ljudi koji su predani tom cilju.

Jan Palach

U trenutku kad metode protesta na koje smo navikli postanu toliko česte da ne izazivaju nikakav šok i gotovo počinju pripadati našoj svakodnevnici potrebno je uvođenje novih metoda u svrhu obnavljanja morala naroda i uspješan nastavak borbe za određeni cilj. Jedan od stupova čovječanstva koji izaziva veliku količinu šoka i zaprepaštenosti kad se ruši je ljudska volja za samoodržanjem i preživljavanjem. Stoga je upravo samozapaljenje metoda na koju se odlučio Jan Palach kako bi trgnuo svoje sunarodnjake, prije svega mlade ljude i studente, iz kolotečine u kojoj su se našli nakon godinaneuspješne borbe protiv strane okupacije svoje zemlje.

Povjesničar Zdeněk Doskočil s Karlovog sveučilišta u Pragu navodi: „U toj se atmosferi beznada u znak protesta protiv uznapredovale normalizacije 16.siječnja 1969. godine zapalio student filozofije Jan Palach. U pismu koje je ostavio zahtijevao je poništenje cenzure i zaustavljanje časopisa *Zprávy*. Javnost je taj čin duboko potresao i ponovo je oživio vjeru u smislenost građanske organiziranosti. Posebno su se studenti, ali i radnici, osjećali prozvano i solidarizirali su se s Palachovim zahtjevima. Uslijedio je val demonstracija diljem zemlje. Samo su strastveni dogmatici prezentirali taj događaj kao djelo desničarskih ekstremista koji su iskoristili studenta.“ (Doskočil, 2008.:39., s češkog prevela autorica)

Jutro prije zapaljenja Jan Palach je napisao četiri pisma, jedno svom fakultetskom kolegi Ladislavu Žižki, drugo vođi studentskog pokreta Fakulteta umjetnosti Lubomíru Holečeku, treće Savezu pisaca Čehoslovačke, a četvrto je donio sa sobom na Václavski trg. Glavni zahtjevi su mu bili kraj cenzure i zabrana tiskanja *Zprávy*, propagandnog časopisa koji se izdavao od kolovoza 1968. U pismima je također napisao da postoje i druge *žive baklje* čije će samozapaljenje uslijediti, ako se u tjedan dana ne ispune zahtjevi. Također je pozvao svoje sugrađane na organizirani štrajk.

Nakon zapaljenja, još uvijek prisebnog Jana Palacha vozilo hitne pomoći odvezlo je u obližnju Vinohradsku bolnicu, a on je putem govorio da nije samoubojica nego da se zapalio u znak protesta – kao i budisti u Vijetnamu. Njegov čin odmah je izazvao veliki odjek u javnosti, pogotovo nakon otkrića pisama u kojima spominje još živih baklji.¹⁷ siječnja u češkim novinama *Rudé právo* izlazi priopćenje vlade o činu Jana Palacha. Priopćenje istovremeno iskazuje divljenje prema njegovom domoljublju, ali i ukazuje na to da postoje i drugi načini kako se pobrinuti za bolje sutra te apelira na studente da cijelu stvar prepuste vladi. (Vomočil, 2015:18) Istog dana na skupu na Václavskom trgu ljudi su ostavljali letke i

izvikivali slogane kao dio demonstracija protiv cenzure, propagande i okupacije. 19.siječnja 1969. Jan Palach umire u bolnici od posljedica opekline.

Pismo Jana Palacha i analiza pisma

U nastavku teksta slijedi prijevod pisma koje je Jan Palach ostavio u aktovki ispred fontane Narodnog muzeja na Václavskom trgu u Pragu kad se zapalio.

S obzirom na to da se naš narod našao na granici beznađa, odlučili smo izraziti svoje neslaganje i probuditi ljude ove zemlje na sljedeći način:

Naša se skupina sastoji od dobrovoljaca koji su se spremni zapaliti za naš cilj. Ja sam imao čast biti izabran za prvog i tako sam i dobio pravo napisati prva pisma i biti prva baklja. Naši zahtjevi su:

- 1) trenutno ukidanje cenzure
- 2) zabrana širenja *Zprávy*

Ako naši zahtjevi ne budu ispunjeni za pet dana, tj. do 21.siječnja 1969., a narod ne pokaže dovoljnu podršku (tj. vremenski neograničen štrajk) planut će sljedeće baklje.

Baklja broj 1

P.S. Zapamtite kolovoz. U međunarodnoj politici se oslobodio prostor za Čehoslovačku Socijalističku Republiku, iskoristite ga.

(originalni tekst pisma preuzet od: Gerátová, 2013.:23., tekst s češkog prevela autorica)

Pretresom njegove studentske sobe pronađena je radna verzija pisma s još nekoliko precrtanih zahtjeva, što pokazuje da je Palach ipak promišljao o svom činu i planirao ga tako da zahtjevi budu što jednostavniji i direktniji te izazovu što veći odjek i podršku javnosti. Jedna od precrtanih rečenica apelirala je na članove ČKD¹, govoreći da su neki od budućih živih baklji možda i njihova djeca. U prvoj verziji također zahtijeva da se pokrene sudski proces protiv bivšeg zamjenika ministra unutarnjih poslova Viliama Šalgoviča, te zahtijeva ostavku ministra unutarnjih poslova Jana Pelnára i predlaže da ga se zamijeni Josefom Pavlom. (Gerátová, 2013.:28.) Na jednom od predavanja na Filozofskom fakultetu u Pragu 1968. je na diskusiji postavljeno i pitanje ima li metoda samozapaljenja smisla kao znak protesta, po uzoru na budističke redovnike koji su se 1963. u Vijetnamu služili upravo tom metodom. Kasnije se počelo nagađati da je sam Palach pokrenuo tu diskusiju, iako ta tvrdnja nikad nije dokazana. Palach je sam rekao da je kao inspiraciju koristio budiste te, kao ni oni, nije smatrao taj čin samoubojstvom, već žrtvom za viši cilj kojoj je prvenstvena svrha šokiranje javnosti. (Gerátová, 2013.:30)

Jedno od glavnih pitanja, o kojem se i danas diskutira, ostaje ono je li zaista postojala skupina živih baklji. Postojanje skupine nikad nije dokazano, a za slučajeve samozapaljenja koji su uslijedili nakon Palachovog pretpostavlja se da su potaknuti Palachom, ali nisu dogovoreni prije te nisu rezultat zajedničkog planiranja određene skupine. Pretpostavlja se da je Palach izmislio postojanje skupine, posebno upozorenja da su možda neki od članova i budućih živih baklji djeca dužnosnika Komunističke partije. To je vjerojatno učinio da bi povećao šokantnost svog čina i izvršio veći pritisak na ispunjenje svojih zahtjeva dajući vremenski rok do idućeg zapaljenja. (Petr Blažek prema Gerátová, 2013.:31)

Reakcija na čin Jana Palacha

Već 19. siječnja se na mjestu gdje se Palach zapalio počinju skupljati prosvjednici odlučni držati štrajk glađu u znak potpore Palachovim zahtjevima. Po uzoru na njih štrajk glađu su počeli i dva elektromontera u Karlovim Varima. Dan poslije Palachove smrti, 20. siječnja, na glavnom praškom trgu formira se povorka studenata, srednjoškolaca i zaposlenika Karlovog sveučilišta u Pragu, na čelu s rektorom, prof. dr. Oldřichom Starým. (Vomočil, 2015:19) Petr Vomočil prema svjedočanstvima prisutnih prenosi da je u povorci bilo tristo tisuća ljudi te da

¹ ČKD - Českomoravská Kolben-Daněk, tad jedna od najvećih strojarских kompanija Čehoslovačke, danas u Češkoj, specijalizirana za izradu lokomotiva, tramvaja i metro vagona

je tad nastala i ideja preimenovanja *Trga sovjetskih vojnika* u *Trg Jana Palacha*, kako se i danas zove. (Vomočil, 2015:20)

Slika 1. Trg Jana Palacha

Izvor: Česká televize, (2016.)

Tijekom manifestacije govor je održao i Luboš Holeček, jedan od organizatora studentskog pokreta. U govoru je apelirao na vladu i vladino priopćenje u kojem se traži pasivnost studenata. Holeček govori o želji studenata da aktivno sudjeluju u politici i oblikovanju države. Poslije njega govor je održao i akademik Josef Charvát, koji govori o tom da je Palach htio mobilizirati narod i pozvati studente da aktivno sudjeluju u promjenama u društvu. Zatim su govore održali i čelnik sindikata radnika metalne industrije Čehoslovačke, predstavnik ČKD-a, kao i Michael Dymáček, jedan od studentskih vođa demonstracija. Manifestacija je završena Čehoslovačkom himnom. Pijetetni prosvjedi idućih su dana održani i u Ostravi, Češkim Budějovicama i Brnu, a Palachovoj majci poslana su brojna pisma sućuti. Jedno od pisama poslao je i U Thant, burmanski političar te tadašnji glavni tajnik Ujedinjenih naroda. (Vomočil, 2015:20)

Dan prije Palachovog sprovoda vlada izdaje sigurnosno upozorenje kojim poručuje kako je spremna na korištenje vojske u smirivanju nereda, ako do istih dođe. (Doskočil, 2008.:40) Na dan sprovoda studenti Tehnološkog sveučilišta u Brnu organizirali su štafetu do Palachove

pogrebne povorke. Zbog izvanrednih sigurnosnih mjera u pripravnosti je bilo 2100 policajaca, a 450 vojnika i 500 pripadnika StB²bilo je prisutno na samom pogrebu. (Vomočil, 2015:22)

U Palachovom rodnom gradu Všetaty u večernjim je satima 24. siječnja održan simbolički pogreb, a na skoro svakom prozoru bila je zapaljena svijeća. Na pogrebu u Pragugovorje ponovno održao rektor Karlovog Sveučilišta prof. dr. Oldřich Starý, a cijela manifestacija je na kraju ipak protekla bez incidenata. (Vomočil, 2015:23)

Dan poslije Palachovog pogreba, 26.siječnja 1969. nekoliko je stotina ljudi marširalo kroz centar Praga, a na kraju ih je 193 i odvedeno u policijsku postaju. Na Václavskom trgu se 27.siječnja 1969. grupa od oko 2000 većinom mladih ljudi ponovo počela okupljati. Idući dan je posađeno zelenilo oko kipa Sv.Václava kako bi se odvratilo ljude od postavljanja cvijeća i drugih uspomena na Palacha na tom simboličnom mjestu. (Multimedijalni projekt Jan Palach; Reakce společnosti, s.a.)

Palach je pokopan na groblju Olšany u centru Praga, a nedugo nakon sprovoda njegovoj su obitelji prišli službenici državne sigurnosti i tražili da tijelo premjeste u njegov rodni grad, na groblje Všetaty, pod izgovorom da na njegov grob dolazi previše ljudi pa to remeti mir na groblju. Nakon što je Palachova obitelj odbila premještati njegovo tijelo, grob je preko noći nestao, a na njegovo je mjesto kroz par dana pokopano drugo tijelo. Palachova je majka poslije tužila političara Komunističke partije Viléma Novog zbog remećenja uspomene na Jana, ali Vilém Nový je dobio tužbu tako što je prijetio sucu. (Babjukova, 2015:45)

Nakon navedenih događaja glavni cilj aktualne vlade i partije bio je smiriti novonastalu situaciju te držati javnost pod kontrolom. Iako je većina političara izrazilo žaljenje zbog smrti Jana Palacha, njegove metode nisu dobile podršku, a bezuvjetni zahtjevi studentskih aktivista su odbijeni. Vilém Nový 29. siječnja 1969. daje intervju za novinsku agenciju AFP u kojem navodi da je Palachu rečeno da tekućina kojom se polio nije zapravo zapaljiva. Takozvana teorija „hladne vatre“ Viléma Novog tvrdi da je Palach posjedovao tekućinu koja sama gori, ali neće ostaviti opekline na njegovom tijelu.

Na Svjetskom prvenstvu u hokeju na ledu u ožujku 1969. momčad Čehoslovačke dva puta je pobijedila momčad SSSR-a. Igrači obje ekipe dali su do znanja da su te utakmice političkog karaktera, a Česi su pobjedu shvatili kao simboličku osvetu za okupaciju. (ČT24, 2009.) Taj je događaj dodatno pridonio vrlo napetoj situaciji, a proslava pobjede se u Pragu pretvorila u masovne demonstracije u kojima je zapaljen ured sovjetske aerokompanije Aeroflot. (Babjukova, 2015:46) Cenzura je nakon tog bila jača nego ikad, a daljnji događaji potaknuli su još veću diferencijaciju društva. Komunistička partija nije uspjela u nenasilnom

²Státní bezpečnost – tajna policija u Čehoslovačkoj u periodu 1945.-1990.

smirivanju novonastale političke situacije te postaje jasno da javnost može smiriti samo odlazak sovjetskih vojnika iz njihove zemlje i nastavak reformi. (Doskočil, 2008.:40)

Žive baklje

Samozapaljenje se nakon Palachovog čina proširilo kao metoda protesta protiv sovjetske okupacije, a evidentirano je u Poljskoj, Litvi, Latviji, Mađarskoj i Ukrajini. U Čehoslovačkoj se u prva četiri mjeseca 1969. godine zapalilo 29 ljudi. (Vomočil, 2015:25) Sovjetima, komunističkim partijama pojedinih država i državnim vrhovima se bilo vrlo teško nositi s medijskom eksponiranošću samozapaljenja. Najčešća taktika bila je da se prosvjednici prikažu kao mentalno nestabilne osobe sa suicidalnim tendencijama, ali malo je ljudi vjerovalo u ta izvješća. Samozapaljenja su često vodila u nasilne i oštre višednevne prosvjede, dok su protestni samoubojice promatrani kao heroji i simboli borbe za slobodu.

Jan Zajíc – živa baklja broj 2

Jan Zajíc je bio osamnaestogodišnji učenik Srednje željezničke škole u Šumperku. Bio je politički aktivan, priključio se pokretu otpora protiv Sovjeta u svom rodnom kraju, te je usprkos inzistiranju svog oca, odbio emigrirati. Poslije smrti Jana Palacha pridružio se štrajku glađu na mjestu gdje se Palach zapalio, a za njegov je sprovod napisao pjesmu. Mjesec dana nakon sprovoda Jana Palacha, 25. veljače, Zajíc se u haustoru jedne od zgrada na Václavskom trgu polio benzinom i zapalio. Htio je trčati po trgu kao i Palach, ali se na ulazu u haustor onesvijestio i na mjestu umro. Za razliku od Palacha koji nikom nije rekao svoje namjere, za njegovu namjeru znao je određen broj ljudi, ali ga ipak nitko nije spriječio. Također je napisao četiri pisma. Sprovodje održan u njegovom rodnom Vítkovu, nažalost s nešto manjim odazivom od Palachovog sprovoda. Jan Zajíc je u pismima tražio da se njegov sprovod održi u Pragu, ali je SB to zabranila zbog straha od daljnjih demonstracija. Lijes je bio ipak pokriven češkom zastavom u znak priznanja domoljubnog čina. (Gerátová, 2013.:37.) Nakon njegove smrti, otac mu je izbačen iz Komunističke partije, majka je dobila otkaz na poslu u školi, a brat i sestra prolazili su kroz brojne prepreke tijekom studija. Zajíc je posmrtno nagrađen nagradom reda Tomáša Garriguea Masaryka za izvanredan doprinos razvoju demokracije, čovječanstva i ljudskih prava (kao i Palach), a u njegovom rodnom mjestu je utemeljena nagrada koja nosi njegovo ime i nagrađuje najuspješnije učenike. (Multimedijalni projekt Jan Palach; Jan Zajíc, s.a.)

Tekst pisma Jana Zajíca:

Majko, oče, brate, mala sestro!

Kad pročitate ovo pismo ja ću već biti mrtav ili na samrti. Znam koliko će vam moj čin biti težak udarac, ali nemojte se ljutiti na mene. Nažalost, nismo sami na ovom svijetu. Ne činim ovo jer sam umoran od života, nego naprotiv, jer ga previše cijenim. Nadam se da će moj čin učiniti život boljim. Znam cijenu života i znam da je to ono najvrjednije. Ali želim puno za vas, za sve, pa moram puno i platiti. Ne gubite volju nakon moje smrti, recite Jaceku da puno uči, Marti isto. Nikad ne smijete prihvatiti nepravdu, u bilo kojoj formi, moja smrt će vas obavezati na to. Žao mi je što vas više nikad neću vidjeti, kao ni one koje sam toliko volio. Molim vas oprostite mi što sam se toliko svađao s vama. Nemojte im dopustiti da od mene naprave luđaka.

Pozdravite dečke, rijeku i šumu. (Češki radio- Jan Zajíc, s.a.)

Jan Palach je za Zajíca bio velika inspiracija. Usporedbom pisma Palacha i Zajíca ipak vidimo da je Zajíc bio puno poetičniji, ali i poučen slučajem Jana Palacha, pa je stoga bio svjestan da će režim pokušati od njega napraviti luđaka. Palach se također kroz nekoliko kanala pobrinuo da njegovo pismo dospije u javnost, a Zajíc je automatski računao s tim da će njegov čin daleko odjeknuti zbog reakcije na Palachov čin i očekivanja daljnjih živih baklji. (Gerátová, 2013.:38.)

Evžen Plocek i Josef Hlavatý

Evžen Plocek se također odlučio na radikalni oblik protesta protiv sovjetske okupacije i za poboljšanje uvjeta života u Čehoslovačkoj. Sa svojih četrdeset godina, bio je puno stariji od Palacha i Zajíca. Gorljivo je govorio o utjecaju Komunističke partije na zbivanja u javnosti nakon invazije, neprivlačnosti pojma socijalizam za mladež Čehoslovačke i o greškama suradnje sa Sovjetima. Pozivao je na aktivnost javnosti u zahtijevanju promjena, ali kasnije je postao svjestan da promjene nisu ostvarive mirnim metodama otpora. Na Veliki petak, 4. travnja, na Masarykov trg u Jihlavi donio je posljednje izdanje zabranjenog časopisa *Politika* i

dva papira na kojima je bilo napisano: „Istina je revolucionarna – rekao je Antonio Gramsci“ i „Jesam za ljudsko lice – ne podnosim ravnodušnost – Evžen.“ i zapalio se. (Gerátová, 2013:40)

Za razliku od Palacha, do kojeg tajna policija u bolnici nije mogla doći kako bi ga ispitala, Ploceka su ispitivali. To je još jedan od indikatora ozbiljnosti situacije u državi u tom trenutku. Javnost je suosjećala sa žrtvama, otpor je jačao, a policija je protiv ovog oblika protesta bila poprilično nemoćna. Samozapaljenje je ispunjavalo svoju svrhu – šokiralo je, pokazivalo je ozbiljnost i vrlo visoku razinu neslaganja s uvjetima života. Na Plocekovom sprovodu je unatoč zabrani na čelu povorke bila Čehoslovačka zastava, a na grobu je zapjevana državna himna. Novine o njegovom činu nisu smjele pisati, a upravo je ta cenzura pridonijela njegovom snažnom odjeku. Predsjedništvo Komunističke partije Čehoslovačke je nakon Plocekove smrti imala dva izvanredna zasjedanja na kojima su razmatrali posljedice njegovog čina. Iako je bilo očigledno da je njegov čin bio politički motiviran, donose priopćenje za javnost u kojem navode da je čin Evžena Ploceka bio posljedica depresije i pozivaju narod na punu potporu vladi Čehoslovačke Socijalističke Republike. (Gerátová, 2013:40)

U Pilsenu se 20.1.1969. zapalio dvadesetpetogodišnji Josef Hlavatý, na mjestu gdje je stajao spomenik narodnog oslobođenja. Istraga je ponovno usmjerena na prikazivanje Josefa kao mentalno nestabilne osobe, ali evidentno je bio vrlo aktivan u otporu okupaciji pa to nije bio lak zadatak. U kolovozu 1968. sudjelovao je u sabotazama koje su uključivale skidanja znakova ulica te pisanje protusovjetskih slogana. (Multimedijalni projekt Jan Palach; Josef Hlavatý, s.a.)

Samozapaljenja u ostatku Istočnog bloka

Šesnaestogodišnji se Sándor Bauer 20.1.1969. zapalio ispred budimpeštanskog narodnog muzeja u znak podrške Palachu, kao protest protiv okupacije Čehoslovačke i u znak otporaprotiv prisutnosti sovjetske vojske u Mađarskoj. Sovjetski su tenkovi 1956. uništili njegovu obiteljsku kuću, a zbog okupacije je i morao postati automehaničar. Polubrata mu je odvela sovjetska vojska krajem Drugog svjetskog rata i više ga nikad nije vidio. Samozapaljenje „češkog brata“ dalo mu je ideju da napravi isto. Polio se benzinom, zapalio i držeći dvije mađarske zastave trčao izvikujući političke slogane. Prolaznici su uspjeli ugasi vatru, ali je odbio medicinsku pomoć. S teškim je opeklinama odveden u bolnicu i ispitivan od strane obavještajnih časnika, a kad naposljetku nije htio odustati od izjave da se zapalio

kao protest protiv sovjetske okupacije, uhićen je, iako je bio na samrti. Idućeg je dana umro, ispitivanja njegovih bližnjih su nastavljena, a njegove su stvari zaplijenjene, zajedno s oprostajnim pismima koje je pisao vlastima i svojoj obitelji. Mađarske su novine 22.1.1969. objavile članak u kojem izjavljuju da je Bauer bio psihički bolestan i da njegov čin nema nikakve veze s politikom. Iako je njegov čin dugo bio nepoželjna tema razgovora i rasprava, 2001. dobiva memorijalnu plaketu, a 2011. njegovo ime dobiva ulica u Budimpešti. (Multimedijalni projekt Jan Palach; Sándor Bauer, s.a.)

Dvadesetogodišnji Latvijac Ilya Aronovich Rips, student matematike kasnije poznat kao Eliyahu Rips, zapalio se 14.4.1969. na Trgu slobode u centru Rige. Okupacija ga je duboko pogodila, a 1968. je postao vrlo zainteresiran za događaje u Čehoslovačkoj. Čuvši za Jana Palacha i njegov čin, odlučio se učiniti isto. Napravio je natpis na kojem je na ruskom pisalo: *Protivim se okupaciji Čehoslovačke*, napisao je oprostajno pismo, otišao na trg, polio se benzinom i zapalio. Prolaznici su vatru vrlo brzo ugasili pa je zadobio samo lakše opekline. Uhićen je, a nakon ispitivanja poslan je u psihijatrijsku ustanovu. Kasnije je optužen za protusovjetsku aktivnost, prebačen je u zatvor i izbačen sa sveučilišta. U Izrael uspeva emigrirati 1972., gdje otad i živi, a s vremenom je i dobio profesorsku poziciju na Jeruzalemskom sveučilištu. Prag prvi put posjećuje 2009. godine. (Multimedijalni projekt Jan Palach; Elijahu Rips, s.a.)

Palachov čin snažno je odjeknuo diljem SSSR-a, a samozapaljenja su se vrlo brzo proširila ostatkom Istočnog bloka kao metoda protesta protiv okupacije i komunističkog režima. Dvadesetdevetogodišnji rumunjski pjesnik i oštri protivnik komunizma Márton Moyses tijekom svog života sedam je godina proveo u zatvoru zbog pisanja protukomunističkih pjesama i nekoliko je puta mučen u svrhu otkrivanja imena istomišljenika. (Hungary today, 2018) Zapalio se 13. veljače 1970. ispred sjedišta Rumunjske Komunističke partije u Brasovu, nakon čega su ga brzo ugasili pripadnici tadašnje tajne službe. Zabranjena mu je liječnička pomoć, a od posljedica samozapaljenja umro je više od tri mjeseca kasnije, 15. 5. 1970. (Gálová, 2017)

Devetnaestogodišnji se Litvanac Romas Kalanta 14.5.1972. zapalio kao protest protiv sovjetske okupacije Litve. Za čin Jana Palacha vjerojatno je čuo preko radija, a svjedoci navode da je u trenutnu zapaljenja vikao: *Sloboda za Litvu!* Blizu mjesta zapaljenja nađena je bilježnica u kojoj je pisalo: *Molim vas da za moju smrt optužite totalitarni režim.* Umro je sljedećeg dana. Također ga se pokušalo proglašiti mentalno nestabilnim, ali 1989. liječnička komisija donosi definitivnu presudu da nije bio nestabilan i suicidalan. Vlasti su prisilile obitelj da održe sprovod dva sata ranije nego što je planirano da bi izbjegli prosvjede, a

nadgrobni spomenik mu je stavljen tek 1982. Njegov je sprovod ipak prerastao u dvodnevni protest protiv okupacije, a na kraju je morao biti ugašen nasiljem. Oko četiristo ljudi je uhićeno, a po podacima Litavskog odbora na državnu sigurnost, u slijedećih par mjeseci zapalilo se još 13 osoba diljem Litve. Litavski predsjednik Valdas Adamkus ga je 2000. posmrtno nagradio, a 2002. dobiva spomenik na mjestu zapaljenja. (Multimedijalni projekt Jan Palach; Romas Kalanta, s.a.)

Oleksa Hirnyk zapalio se 21. 1. 1978. u znak protesta protiv sovjetske okupacije Ukrajine i rusifikacije Ukrajine. Napisao je tisuću letaka i razbacao ih je u blizini groba Tarasa Ševčenka, gdje se zatim zapalio. Sadržaj letaka je bio raznovrsan, ali većina letaka je počinjala riječima Tarasa Ševčenka: „U tvom domu mora biti tvoja vlastita istina, moć i sloboda.“ Većina ih je također završavala riječima: „Tvoj dom – tvoja država, to je Ševčenko rekao, a i mi to isto kažemo. Za slobodan razvoj porobljenog ukrajinskog naroda potrebna je nezavisna država.“ Druga strana letaka sadržavala je poruku da je njegov čin znak protesta protiv sovjetske okupacije, ali prije svega rusifikacije Ukrajine te da je po njegovom mišljenju samozapaljenje jedini način protesta u Sovjetskom savezu. Agenti sovjetske tajne službe pokupili su sve osim jednog letka i poduzeli sve što je bilo u njihovoj moći da njegov čin ostane nepoznat. Hirnykovu ženu natjerali su da potpiše izjavu o tajnosti, a čovjek koji je prvi našao njegovo tijelo uhićen je. Ukrajinski predsjednik Viktor Juščenko 2007. posmrtno proglašava Hirnyka ukrajinskim herojem za hrabrost u borbi za ukrajinsku neovisnost. (Hantsyak, s.a.)

Jačanje normalizacije

Nakon sloma Praškog proljeća i smrti Jana Palacha počinje čvršće provođenje normalizacije Čehoslovačke. Normalizacija je period jačanja socijalizma i obnavljanja stroge kontrole Komunističke partije nakon sloma Praškog proljeća, svojevrsnog vraćanja na „normalnu“ situaciju prije takozvanog pokušaja kontrarevolucije. (Doskočil, 2008:7) S pozicije glavnog tajnika (prvog sekretara) Komunističke partije Čehoslovačke smijenjen je Alexander Dubček, a postavljen je Gustáv Husák. Tijekom masovnih demonstracija koje su uslijedile nekoliko je ljudi izgubilo život i postalo je jasno da će se svaki otpor strogo kažnjavati. Godišnjice okupacije u nadolazećim su godinama postale povod za neredne opozicije i strah i trepet vladajućeg režima. Najveća opasnost od nereda bila je u velikim tvornicama, pogotovo u većim gradovima, a oko petsto radnika tvornice Avia u Pragu 29.srpnja 1969. onemogućilo je ulazak u tvornicu sovjetskoj delegaciji. (Gerátová, 2013.:41.)

U okviru priprema za očekivane neredne povodom godišnjice okupacije 12.kolovoza 1969. se iz Poljske počinje uvoziti vojni materijal. Od 16. kolovoza se prosvjednici dan za danom skupljaju na Václavskom trgu. Demonstracije prolaze bez većih incidenata sve do 20.kolovoza, kad se na trgu skupljaju tisuće ljudi pa vlast na ulice izvozi prve tenkove. Snage LM³, PS⁴ i policije protiv prosvjednika su koristile nasilne metode, a istog dana dolazi do prvih žrtava.(Gerátová, 2013:45)

Na demonstracijama u Pragu 21.kolovoza skuplja se između pedeset i sto tisuća ljudi. Gradili su barikade te su ih potom palili, a protiv policije su se borili staklenim bocama, željeznim šipkama i kamenjem. Barikade su bile toliko jake da ih tenkovi nisu mogli probiti. Isti dan u Brnu su također bile demonstracije od jutra popraćene barikadama, a proglašen je i policijski sat koji je nekoliko dana poslije ukinut. U Brnu se tijekom demonstracija zapaliodesetnaestogodišnji Jan Polášek.. Zahvaljujući brznoj akciji okupljenih građana, zadobio je opekline na samo 40% tijela te je preživio, a novine su ga proglasile ekstremistom. (Gerátová, 2013:50)

Nakon demonstracija povodom godišnjice okupacije u Pragu je uhićeno 1478 ljudi, a u Brnu 469, od tog 80% mlađih od 25 godina, uglavnom radnika iz tvornica. Još jedna od posljedica je donošenje takozvanog *Pendrek – zakona* koji opravdava nasilnu intervenciju te označava pogoršanje uvjeta života, političkog i društvenog djelovanja u Čehoslovačkoj. U kolovozu je počelo širenje letaka koji su

³ LM, Lidové milice – radničke bojne jedinice Komunističke partije u Čehoslovačkoj u periodu 1948. – 1989.

⁴ PS, Pohraniční stráže – naoružane jedinice Ministarstva unutarnjih poslova zadužene za kontrolu granica Čehoslovačke, aktivne 1951. – 1991.

pozivali na razne metode protesta. Naprimjer, letak naziva „Dragi sugrađani“ pozivao je građane da na godišnjicu okupacije ne koriste javni prijevoz i ne kupuju časopise te da obilaze grobove žrtava. Javni prijevoz je prestao s vožnjom, a u jednoj je tvornici na 5 minuta i zaustavljena proizvodnja. Autori letaka su tražili da se dan okupacije proglašeni danom sramote. Letak „Građani – domoljubi“ pozivao je građane da na godišnjice smrti žrtava nose crninu u znak sjećanja. Letak imena „Prijatelji“ pozivao na slanje protestnih pisama Ujedinjenim narodima. Važno je napomenuti da se ulecima nikad nije pozivalo na nasilje. Autori letaka su upozoravali da bi nasilne metode protesta izazvale samo strožu reakciju vlasti i dale povod na veće ograničavanje sloboda. Letak „Svim građanima Čehoslovačke Republike“ poticao je na rušenje cenzure, slobodu kretanja i borbu protiv komunističkog režima. (Gerátová, 2013.:43.) Najveći neprijatelji bili su ravnodušnost i strah, a imena Palacha, Zajíca i Plockog spominju se kao imena narodnih heroja.

Palachov tjedan i Baršunasta revolucija

Na Palachov je grob dolazilo puno posjetitelja, a broj posjeta se nije smanjio ni nakon što je u srpnju 1970. uklonjena nadgrobna ploča. U listopadu 1973. Palachova majka nakon duge borbe pristaje na ekshumaciju, a 1974. dozvoljeno joj je preseljenje posmrtnih ostataka na groblje u Všetatima. Na groblju Olšany u Pragu umjesto Jana Palacha stoji ime Marie Jedličková. Palachovi posmrtni ostaci vraćeni su na groblje Olšany u Pragu 1990. godine. (Multimedijalni projekt Jan Palach; Akce „Hrob“, s.a.)

Obljetnica dvadesete godišnjice smrti Jana Palacha 1989. pretvorila se u šestodnevne prosvjede. Broj prosvjednika kretao se oko deset tisuća, ovisno o trenutku. (Vomočil, 2015:36)

Iako je manifestacija povodom obljetnice smrti najavljena 2. siječnja 1989. u organizaciji brojnih udruga, 6. siječnja manifestacija je zabranjena. U časopisu *Rudé právo* 12. siječnja izlazi osvrt na događaje 1968. i 1969. U članku je navedeno da je Palach priznao da je bio prisiljen učiniti to što je učinio, iako je on sam nekoliko puta rekao da to nije istina, a planirane manifestacije povodom godišnjice smrti proglašene su provokacijom. Vomočil prenosi navod iz članka koji govori da su organizatori iste sile koje su prije dvadeset godina dovele Čehoslovačku na rub katastrofe te je njihovom krivnjom i došlo do tih tragedija, misleći pritom na Palacha i ostale žive baklje. (Vomočil, 2015:30)

Manifestacija ipak počinje 15. siječnja 1989. Planirano je javno čitanje dokumenta kojeg su članovi pokreta Povelja 77 napisali za tu prigodu, *Uspomena na Jana Palacha*, ali je otkazano jer je policija zatvorila ulice koje vode do Václavskog trga. U nekoliko navrata dolazi do izbijanja nereda, a policija se s prosvjednicima obračunava brutalnim nasiljem. Pariški *Le Figaro* prenosi da je na manifestaciji bilo prisutno oko dvije tisuće policajaca, a o događajima tog dana u Pragu izvještavaju mediji diljem svijeta. Idući dan u časopisu *Rudé právo* izlazi članak koji naziva prosvjednike protivnicima države koji žele iskoristiti Palacha kako bi potaknuli neslogu u Čehoslovačkoj te najavljuje uhićenja devedeset jednog građana. Do novih prosvjeda dolazi 16. siječnja nakon intervencije policije protiv predstavnika nekoliko nezavisnih inicijativa koji su došli položiti cvijeće na mjesto gdje se Palach zapalio, a u časopisu *Rudé právo* dan poslije ponovno izlazi članak u kojem se prosvjednike optužuje za provokaciju. (Vomočil, 2015:31)

Do novih prosvjeda dolazi 18. siječnja 1989., a okuplja se oko tisuću prosvjednika. Blokiral su promet na Václavskom trgu i izvikivali protusocijalističke slogane. Europski parlament 19. siječnja donosi rezoluciju kojom osuđuje postupke policije u događajima 15. i 16. siječnja, ali u prosvjedima u poslijepodnevnim satima istog dana policija opet poduzima iste mjere. (Vomočil, 2015:32)

Na posljednji dan Palachovog tjedna , 21. siječnja 1989., povorka kreće prema Palachovom rodnom gradu, a policija provodi kontrole na kolodvoru te ispitivanja i ponovno se koristinasilnim metodama. Do Palachovog rodnog mjesta došlo je oko dvjesto ljudi iz svih krajeva Čehoslovačke, a do daljnjih nereda nije došlo. Palachov tjedan označavao je svojevrsnu predigru Baršunastoj revoluciji koja je počela 17. studenog 1989. Petr Vomočil u svojem radu donosi zaključak da je Palachov čin zapravo ispunio svoju svrhu, samo dvadeset godina kasnije. (Vomočil, 2015:33)

Uspomena na Jana Palacha – prijevod originalnog teksta

Ovdje se, na ovom mjestu, prije dvadeset godina zapalio dvadesetjednogodišnji student Filozofskog fakulteta Karlovog sveučilišta Jan Palach.

Umro je mlad čovjek, o kojem smo znali i još uvijek znamo tako malo, upravo zato jer nije bio izuzetan ni po čemu, osim po tom što je držao neizmjerljivo važnim to što su si ljudi ove zemlje nedavno prije tog obećali. Ponudio je svoj život kao žrtvu, da bi nas podsjetio na ta obećanja.

Umro je jer je htio vrištati što glasnije. Htio je da postanemo svjesni što se to događa s nama. Htio je da postanemo svjesni što to doista radimo i da čujemo što to doista govorimo u tom vremenu ustupaka za koje se govorilo da su neophodni, kompromisa koji su predstavljani za razumne i taktiziranja za koje je bilo tko mogao povjerovati da je pametno. Tad se izgubila istina da i pod najvećim pritiskom mora ostati nešto, nešto osnovno, nešto s čim se ne trguje i bez čega bi ljudski život izgubio svoje neotuđivo dostojanstvo.

Jan Palach je umro i svi smo na trenutak zanijemili. Bujica od sto tisuća ljudi vijugala je centrom Praga da bi se poklonila uspomeni na njega pred lijesom izloženim u Karolinumu. Bilo je to nešto osnovno,

to što nas je tad spojilo. Ali proteklih dvadeset godina je pokazalo da je ipak bilo malo. Mutna poplava laži, koja je uzalud progutala Janovo tijelo, dosad nije onemoćala.

Sasvim je moguće da opet slijedi vrijeme taktiziranja, kompromisa i ustupaka. Dobro znamo da se nećemo odmah ovdje složiti što je to u životu čovjeka, u životu društva najvažnije. Čak nam se može i činiti da nešto takvo i ne postoji. Ipak, apsolutna žrtva Jana Palacha ne dolazi u krivo vrijeme. Probajmo si predočiti taj trenutak, kad je skupljao hrabrost za svoj čin i kad nas je pak u blizini brončanog lika sveca, zaštitnika Češke, strašnim činom podsjetio za što smo odgovorni, ako svi ne izginemo. Izdržimo gledati na trenutak u tu vatru, probajmo se prisjetiti postoji li uopće tako nešto. Nešto, čim se ne trguje, ni jučer, ni danas, ni sutra. Što čini ljude ljudima upravo time što ih nadilazi, a što ih na kraju u zdravom društvu i spaja.

Taj prizor ćemo uspjeti gledati tek trenutak. Zasljepljujuće svjetlo trebalo bi nas natjerati da sklopimo oči i zamislimo se nad sobom.

Žrtva Jana Palacha nije samo povijest nego je i stalan živi poziv svima nama koji smo svjesni što dugujemo. Počnimo dakle plaćati svoj dug već danas.

Poklonimo se uspomeni na njega i uspravimo se!

Tomáš Hradílek Dana Němcová Saša Vondra
 govornik Povelje 77 govornik Povelje 77 govornik Povelje 77

(Ove riječi trebala je izložiti na Václavskom trgu dana 15. 1. 1989.

Vlasta Chramostová, ali je to bilo onemogućeno.)

(Charta 77, 1989, tekst s češkog prevela autorica)

Baršunasta revolucija

Kod Baršunaste revolucije 1989. ključni elementi kolektivne akcije, koja je rezultirala rušenjem komunističkog režima i uspostavom demokracije u Čehoslovačkoj, bili su upravo ritualizirane komemoracije te pripadajuće manifestacije, tihi marševi i nenasilni prosvjedi održavani na simbolički važnim lokacijama. (Pfaff, Yang, 2001:556)

Tablica 1: Javni prosvjedi povezani s političkim komemoracijama u Pragu 1989.

Datum	Događaj	Broj prosvjednika	Inicijalno službeni/ neslužbeni događaj
15.1.	20. godišnjica Palachovog samoubojstva	5 000 – 10 000	Neslužben
1.5.	Međunarodni praznik rada	Nekoliko stotina	Služben
21.8.	Godišnjica invazije	Nekoliko stotina	Neslužben
28.10.	71. godišnjica osnutka Prve Čehoslovačke republike	10 000	Neslužben
17.11.	50. godišnjica mučeništva Jana Opletala; Međunarodni dan studenata	50 000 – 55 000	Služben

Izvor: Pfaff, Steven; Yang, Goubin (2001.)

Slični prosvjedi povezani s političkim komemoracijama 1989. su održavani i u Peking i u Leipzigu. Pfaff i Yang navode da je zajednički faktor ovim prosvjedima takozvani *Gorbačov faktor*, odnosno pokušaji testiranja granica represije koje bi dalje pomogle u izboru optimalnih metoda djelovanja. (Pfaff, Yang, 2001:558) Prosvjede protiv sovjetske okupacije zemalja Istočnog bloka karakterizirala je i činjenica da se ta borba nije vodila samo oko ideologije nego i oko kontrole pristupu javnim prostorima. (Pfaff, Yang, 2001:559)

Disidentski pokreti, primjerice Povelja 77 i Građanski forum, 1989. su okupljali brojne politički aktivne češke intelektualce, građane i studente. Jedan od ključnih elemenata

disidentske opozicije u Čehoslovačkoj bio je upravo Jan Palach i ono što je predstavljao. (Pfaff, Yang, 2001:556)

Studentski prosvjedi 17.11.1989. označavali su početak kraja komunističkog režima i sovjetske okupacije Čehoslovačke. Kazališni radnici 18.11. počinju štrajk zbog policijske brutalnosti prema prosvjednicima. U Pragu je 19.11.1989. osnovan Građanski forum, široka platforma građanskih aktivnosti usmjerenih protiv totalitarnog komunističkog režima, a za politički pluralizam i demokraciju. (Vlček, 2018) Građanski je forum sa svojim jasnim demokratskim zahtjevima odigrao vrlo važnu ulogu u konačnom padu komunizma u Čehoslovačkoj. Na Václavskom trgu se 19.11. skuplja oko dvjesto tisuća ljudi, a 23.11. oko tristo tisuća u Pragu i sedamdeset tisuća u Bratislavi. U dvosatnom općem štrajku 27.11. sudjeluje oko 75% stanovništva Čehoslovačke. (Vlček, 2018)

Od 4.12.1989. građanima Čehoslovačke nije više potrebna viza za prelazak granice s Austrijom, a u Moskvi predstavnici zemalja Varšavskog pakta priznaju da je ulazak njihove vojske na teritorij Čehoslovačke 1968. bilo neopravdano miješanje u unutarnju politiku Čehoslovačke i da taj čin treba biti osuđen. Komunistička vlada zajedno s Gustávom Husákom 10.12.1989. odstupa s vlasti, a ujedno prestaje i štrajk kazališnih radnika. Austriju je od 4.12. posjetilo oko 250 000 građana. Za predsjednika Čehoslovačke 29.12.1989. izabran je Václav Havel. (Vlček, 2018)

Zaključak

Čin Jana Palacha i drugih živih baklji nisu individualni činovi nestabilnih, suicidalnih pojedinaca, nego su dio veće, domoljubne borbe. U svim slučajevima samozapaljenja vidimo iste motive želje za slobodom, prestankom cenzure i sovjetske okupacije zemalja Istočnog bloka. Zbog snažnog odjeka i reakcije javnosti na javna samozapaljenja vodstvo Komunističke partije Čehoslovačke i drugih zemalja od samog su se početka trudile zataškati što više smrti i sniziti kredibilitet onih čiji je čin ipak došao do očiju javnosti, kao i pisma u kojima objašnjavaju svoje razloge i zahtjeve.

Pogledamo li protestna samoubojstva malo dublje, vidjet ćemo neke vrlo logične premise iza njih. Da bi protest samoubojstvom bio efektivan u svojoj namjeri, prije treba napraviti temeljitu procjenu vidljivosti, odnosno maksimizirati eksponiranost da bi tom činu svjedočilo što više ljudi, a kasnije i što više ljudi čulo za njega. Oproštajna pisma prosvjednika trebaju biti dobro napisana i poslana na više adresa da bi bar jedno došlo u medije i javnost, odnosno da bi se smanjio rizik zataškavanja postojanja istih. U pismima trebaju biti konkretni zahtjevi da bi se čin shvatio ozbiljno i usmjerio? javnost u pravom smjeru. Palach je sve to ispunio, našao krivce, usmjerio javnost i najavio daljnja samozapaljenja ako se neki početni uvjeti ne ispune vrlo brzo.

U situaciji kad je narod godinama ugnjetavan, a država pod stranim, represivskim režimom koji uvelike snižava kvalitetu života i život građana čini gotovo nepodnošljivim, ponovno uspostavljanje suvereniteta može biti težak zadatak. Samozapaljenje simbolički potpomaže taj proces jer državna politika ima puno sličnosti s religijskom strukturom, primjerice veličanje domoljublja, žrtve i građenje spomenika nalik hramovima. Jedna od sličnosti je i veličanje osobnog žrtvovanja, a protestne samoubojice možemo shvatiti i kao nositelje grupnih stavova i osjećaja prema nekoj strukturi i režimu. Političke komemoracije i manifestacije vezane uz njih također ispunjavaju svrhu jačanja osjećaja pripadnosti nekoj skupini, primjerice narodu, a taj osjećaj pripadnosti ima veliki potencijal osnažiti neki pokret.

Do prelaska nenasilnih u nasilne metode protesta dolazi kad nenasilne metode ne funkcioniraju, ne izazivaju pažnju onog protiv koga se protestira ni pažnju medija. U slučaju Jana Palacha i Sovjeta dogodilo se upravo to, samozapaljenja su izazvala veliku pažnju javnosti, domaće i međunarodne, brojnih medija, a sama metoda se ubrzo proširila diljem drugih zemalja Istočnog bloka. Palachov tjedan 1989. bio je svojevrsna predigra Baršunastoj revoluciji, manifestacije su ispunile svrhu ujedinjavanja naroda, izražavanja otpora prema

okupaciji, ugnjetavanju i ograničavanju sloboda, a nasilna reakcija vlasti samo je izazvala još veći otpor građana. Disidentski su pokreti 1989. bili vrlo aktivni, a jedan od ključnih elemenata disidentske opozicije bio je Jan Palach i ono što je predstavljao.

Literatura

- Andriolo, Karin (2006.) *The Twice-Killed: Imagining Protest Suicide*, American Anthropologist, Vol. 108, No. 1, str. 100-113, American Anthropological Association, URL: <https://www.jstor.org/stable/3804736> (prístup 24.9.2018.)
- Babjukova, Natalie (2015.) *Events that led to the Czechoslovakian Prague Spring and its immediate aftermath*, Senior Theses, Trinity College, Hartford
- Benn, James A. (2007.) *Burning for the Buddha: Self-Immolation in Chinese Buddhism*, Hawaii: Kuroda Institute for the Study of Buddhism
- Biggs, Michael (2008.) *Dying for a cause – alone?*, Sage Journals, URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1525/ctx.2008.7.1.22> (prístup 20.9.2018.)
- Brabcová, Olivie (2012.) *Český protest od dob normalizace Sociálně-politické podmínky disidentů a současné anti-systémové opozice v komparativní perspektivě - Bakalářská práce*, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, URL: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/45494/BPTX_2010_2__0_292475_0_111002.pdf?sequence=1 (prístup 3.10.2018.)
- Doskočil, Zdeněk (2008.) *Duben 1969: Anatomie jednoho mocenského zvratu, disertační práce*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Historické vědy – české dějiny, vedoucí práce – Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
- Durkheim, Emile (1951.) *Suicide - A Study In Sociology*, Illinois: The Free Press, Glencoe
- Gerátová, Tereza (2013.) *Komunistická propaganda v Československu v letech 1968 – 1969 a opozice a odpor vůči režimu, bakalářská práce*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, vedoucí práce: PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D., Katedra historických věd
- Jenkins, Craig (1983.) *Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements*, Annual review of Sociology, URL: <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev.so.09.080183.002523> (prístup 1.10.2018.)
- Kim, Hyojoung (2008.) *Micromobilization and Suicide Protest in South Korea, 1970-2004*, Social Research, Vol. 75, br. 2, Martyrdom, Self-Sacrifice, and Self-Denial, str. 543-578, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, URL: <http://www.jstor.org/stable/40972075> (prístup 25.9.2019.)
- Kurlansky, Mark (2007.) *1968. – Godina koja je uzdrmla svijet*, New York: Ballantine Books

- Kuttelwascher, Jiří (2011.) *Proces normalizace v Československu po roce 1968 na příkladu ministerstva vnitra - diplomová práce*, olomoucká Katedra politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého
- Marwell, Gerald; Oliver, Pamela (1993.) *The Critical Mass in Collective Action*, Cambridge: Cambridge University Press
- Michelsen, Nicholas (2015.) *The Political Subject of Self-immolation*, London: King's College, URL: <http://dx.doi.org/10.1080/14747731.2014.971540> (prístup 27.9.2018.)
- Pfaff, Steven; Yang, Goubin (2001.) *Double – edged rituals and the symbolic resources of collective action: Political commemorations and the mobilization of protest in 1989*, New York: Springer, Theory and Society, vol. 30, br. 4, str. 539-589
- Rada, Ivan, et.al. (2014.) *Povijest Češke : od seobe Slavena do suvremenog doba*(str.654. – 696.), Zagreb: Sandorf
- Tausch, Nicole et al. (2011.) *Explaining Radical Group Behavior: Developing Emotion and Efficacy Routes to Normative and Nonnormative Collective Action*, Journal of Personality and Social Psychology, American Psychological Association, Vol. 101, No. 1, 129–148
- van Deth, Jan W. (2014.) *A conceptual map of political participation*, Basingstoke: Macmillan Publishers, Acta Politica Vol. 49, 3, str. 349–367
- Vacek, Josef (2015.) *Analýza mediálních sdělení: Palachův týden 1989, bakalářská práce*, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze
- Vomočil, Petr (2015.) *Sebevražda Jana Palacha na pozadí dobového tisku - bakalářská práce*, Katedra historických věd Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, URL: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/19395/1/BP%20-%20Sebevrazda%20Jana%20Palacha%20na%20pozadi%20doveho%20tisku.pdf> (prístup 26.10.2018.)

Internetski izvori:

- Blažek, Petr; Jareš, Jakub; Šiklová, Jiřina (premierno prikazano 17. 1. 2012.) *Jan Palach - Historie.cs*, URL: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/212452801400003> (prístup 18.8.2017.)
- Češki radio (s.a.) *Jan Zajíc*, URL: <http://www.radio.cz/en/static/jan-zajic/> (prístup 20.8.2017.)
- ČT24 (28.3.2009.) *Rok 1969 - vítězství hokejistů nad SSSR zneužili politici*, Česka televize, URL: <https://www.ceskatelevize.cz/sport/hokej/49885-rok-1969-vitezstvi-hokejistu-nad-sssr-zneužili-politici/> (prístup 6.12.2018.)

Češka televizija (2016) *Praha nejsou jen auta a turisti. Náměstí Jana Palacha je Open Square*, 1. 10. 2016, Dostupno na: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1924289-praha-nejsou-jen-auta-a-turisti-namesti-jana-palacha-je-open-square> (pristup 27.10.2018.)

Charta 77 (23. 1. 1989) *Vzpomínka na Jana Palacha*, br. 2, URL: http://scriptum.cz/soubory/scriptum/informace-o-charte-77/infoch_1989_02_ocr.pdf (pristup 29.10.2018.)

Gálová, Adela (20.1.2017.) *Dva Palachovi následovníci: Bauer a Moyses*, URL: <https://babylonrevue.cz/sandor-bauer/> (pristup 27.10.2018.)

Hantsyak, Mariya (s.a.) *Welcome to Ukraine: Oleksa Hirnyk burned himself in protest against Russification of Ukraine*, URL: <http://www.wumag.kiev.ua/index2.php?param=pgs20071/108> (pristup 28.10.2018.)

Hungary today (22.8.2018.) *Polish Sejm Speaker Pays Tribute to Hungarian Martyrs of 'Prague Spring'*, URL: <https://hungarytoday.hu/polish-sejm-speaker-pays-tribute-to-hungarian-martyrs-of-prague-spring/> (pristup 27.10.2018.)

Multimedijalni projekt Jan Palach (s.a.) *Jan Palach: Smysl činu, Studium, Pohřeb, Reakce společnosti, Soudní proces, Polistopadová tradice; Živé pochodně: Thich Quang Duc, Sándor Bauer, Josef Hlavatý, Jan Zajíc, Evžen Plocek, Elijahu Rips, Romas Kalanta, Akce „Hrob“*, URL: <http://www.janpalach.cz/>: (pristup 17.8.2017.)

Pfaff, Steven; Yang, Goubin (2001.) *Double – edged rituals and the symbolic resources of collective action: Political commemorations and the mobilization of protest in 1989.*, New York: Springer, Theory and Society, vol. 30, br. 4, 558.str., s engleskog prevela autorica)

Vlček, Tomáš (2018.) *Sametová revoluce 1989: pondělí 27. listopadu 1989, prosinec 1989 – některé události*, URL: http://www.totalita.cz/1989/1989_1127.php (pristup 2.11.2018.), *Hnutí Občanské forum*, URL: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/of.php> (pristup 8.2.2019.)

Mateja Milinković

Jan Palach i „žive baklje“ kao protest protiv sovjetske okupacije Čehoslovačke

Sažetak

U ovom radu dajem pregled događaja od Praškog proljeća do Baršunaste revolucije koji se tiču Jana Palacha, njegovog čina, reakciju medija, političara i javnosti na njegov čin, druge žive baklje diljem Istočnog bloka, s naglaskom na protestna samozapaljenja protiv sovjetske okupacije Čehoslovačke. Zbog snažnog odjeka i reakcije javnosti na javna samozapaljenja vodstvo Komunističke partije Čehoslovačke i drugih zemalja od samog su se početka trudile zataškati što više smrti i sniziti kredibilitet onih čiji je čin ipak došao do očiju javnosti, kao i pisma u kojima objašnjavaju svoje razloge i zahtjeve. U situaciji kad je narod godinama ugnjetavan, a država pod stranim, represijskim režimom koji uvelike snižava kvalitetu života i život građana čini gotovo nepodnošljivim, ponovno uspostavljanje suvereniteta može biti težak zadatak. Samozapaljenje simbolički potpomaže taj proces jer državna politika ima puno sličnosti s religijskom strukturom, primjerice veličanje domoljublja, žrtve i građenje spomenika nalik hramovima. U slučaju Jana Palacha i Sovjeta samozapaljenja su izazvala veliku pažnju javnosti, domaće i međunarodne, brojnih medija, a sama metoda se ubrzo proširila diljem drugih zemalja Istočnog bloka. Palachov tjedan 1989. bio je svojevrsna predigra Baršunastoj revoluciji. Ovim radom ističem značaj simboličkog kapitala kod formiranja nacionalnog identiteta i zajedništva, posebice prilikom borbe protiv okupacije neke zemlje i također prikazujem značaj političkih komemoracija za društvene pokrete.

Ključne riječi: Jan Palach, Čehoslovačka, Praško proljeće, samozapaljenje, protest

Mateja Milinković

Jan Palach and „living torches“ as a protest against Soviet occupation of Czechoslovakia

Summary

The paper deals with events which date from the Prague Spring to the Velvet revolution regarding Jan Palach, his deed, the reaction of the media, politicians and the public to his deed, other living torches around the Eastern Bloc, emphasizing self – immolation in protest against the Soviet occupation of Czechoslovakia. Due to the strong repercussion and the reaction of the public to the self-immolations the leadership of the Communist party of Czechoslovakia and other countries have tried from the very beginning to cover it up as much as possible and to lower the credibility of those whose deeds did make it to the public, along with the letters which they use to explain their reasons and demands. In a situation when the people of a nation have been systematically oppressed for years, and a country is under foreign political repression which greatly lowers the quality of life and makes the life of citizens almost unbearable, re-establishment of sovereignty can be a difficult task. Self-immolation is a symbolic support of the process because the state policy has a lot in common with religious structure, for example exaltation of patriotism, sacrifice and building monuments resembling temples. In the case of Jan Palach and the soviets, self-immolations have attracted a lot of attention from the public, domestic and foreign, from numerous media, and the method itself expanded rapidly throughout other countries of the Eastern Bloc. Palach week of 1989 was a prelude to the Velvet Revolution, and with this paper I emphasize the importance of symbolic capital in forming national identity and community, especially during a fight against the occupation of a country, and I also demonstrate the meaning of political commemorations regarding social movements.

Keywords: Jan Palach, Czechoslovakia, the Prague Spring, self - immolation, protest